

Професионална гимназия по аграрни технологии
„Цанко Церковски“ гр. Павликени

ЦЕНТЪР
ЗА РАЗВИТИЕ
НА ЧОВЕШКИТЕ
РЕСУРСИ

Съфинансиран от програма
„Еразъм+“
на Европейския съюз

ERASMUS+

Проект: „Заедно за нашите деца - иновативни подходи
за толерантно общуване“

„Together for our children – innovative approaches
for tolerant communication“

Договор №: 2021-1-BG01-KA122-SCH-000030602
Ключова дейност: Образователна мобилност за граждани
Инициатор: Професионална гимназия по аграрни технологии „Цанко Церковски“
гр. Павликени
Обща стойност: 23 200 евро
Срок на изпълнение: 01.09.2021 г. - 28.02.2023 г.

2022 година

Проект "Заедно за нашите деца - иновативни подходи за толерантно общуване", финансиран от Европейската комисия по програма Еразъм+, Ключова дейност 1 2021-1-BG01-KA122-SCH-000030602 „Образователна мобилност за граждани“, сектор „Училищно образование“, одобрен от Центъра за развитие на човешките ресурси, Национална агенция, която администрира програма Еразъм+ за България.

„Заедно за нашите деца - иновативни
подходи за толерантно общуване“

Проект "Заедно за нашите деца - иновативни подходи за толерантно общуване", финансиран от Европейската комисия по програма Еразъм+, Ключова дейност 1 - 2021-1-BG01-KA122-SCH-000030602 „Образователна мобилност за граждани“, сектор „Училищно образование“ в град Сабадел, Испания, одобрен от Центъра за развитие на човешките ресурси, Национална агенция, която администрира програма Еразъм+ за България, реализиран от Професионална гимназия по аграрни технологии „Данко Церковски“ град Павликени 2022 година.

Ръководител на проекта - Миглена Христова Желязкова
Директор на ПГАТ „Данко Церковски“, гр. Павликени

Координатор по проекта и лицето подбрало учебните материали в настоящата книга - Даринка Христова Иванова

Педагогически съветник в ПГАТ „Данко Церковски“, гр. Павликени

Въведение

Обучението по Проект "Заедно за нашите деца - иновативни подходи за толерантно общуване", финансиран от Европейската комисия по програма Еразъм+, Ключова дейност 1 - 2021-1-BG01-KA122-SCH-000030602 „Образователна мобилност за граждани“, сектор „Училищно образование“ в град Сабадел, Испания, ни даде необходимите знания за реагиране при тормоз, необходимите умения за справяне с конфликти и необходими компетенции и увереност за разпространение и прилагане на наученото в обучението.

Най-честите конфликти в ПГАТ „Цанко Церковски“ са вербален тормоз, кибертормоз и агресия. Всичко това е продиктувано от демотивацията на младите хора. Една част от

учениците не учат, нямат желяние за развитие, нямат цел в живота, нямат амбиция за усъвършенстване, негативно настроени към всяко мероприятие и дейност. Пропускат факта, че бъдещият им успех е свързан с техните умения, креативност, квалификация и образование. Затова е важно ние педагозите, да се стремим да събудим техния интерес, да разкрием техните силни страни и да ги мотивираме да продължат да търсят възможности за изява и успех. Трябва още в училищна възраст да се конструират добри модели на подражание, модели показващи радостта от успеха и стремежа за достигане на върха. Учениците трябва да развиват качества като критично мислене, правилна оценка на информация и социални умения, тъй като това се търси в бизнеса и формира всеки гражданин като личност. Учителите носят отговорност за улесняване на ученето на всички ученици в класната стая. Образованието е решаващо за развитието както на отделната личност, така и на цялото общество. Проблемът с агресията може да се разреши само ако работим в екип – всички в училище. Необходимо е и сътрудничество с родителите, като партньори за общата кауза – социално-емоционално благополучие, добро образование и възпитание и щастие за децата. На тормоза в училище често се гледа пренебрежително, като на естествен процес при порастването на децата. Обикновено грубото поведение остава незабележимо дълго време и може да изглежда незначително в сравнение с агресивни прояви на физическо насилие и малтретиране. Статистиките сочат, че едно от четири деца, които тормозят връстниците си, преди дванадесетата си година вече имат криминално досие. От друга страна децата, станали жертва на тормоз в училище, развиват симптоми на депресия, засилена тревожност и лесно стават жертви по-нататък в живота. Затова е важно да бъдем бдителни за тази ранна форма на агресивно поведение. Преживеният тормоз и насилие в училище лишават учениците от самочувствие и увереност, а би трябвало да се чувстват сигурни и в безопасност. Трябва да се създаде позитивна атмосфера и връзка на доверие и емпатия между тях.

Глава първа Резюме на проекта

Професионална гимназия по аграрни технологии „Цанко Церковски” е общинско училище с над 100 годишна история. Основната дейност е общо и професионално обучение на ученици. Специалностите по които се извежда обучението са съобразени със спецификата на икономиката и земеделското производство в района. Учебните програми са в направление селско стопанство, икономика, полиграфия, туризъм, хранително вкусова промишленост, машини и системи с цифрово програмно управление. От 2005 година гимназията предлага обучение на хора на пазара на труда след придобито средно образование в направление Горско и ловно стопанство. Към училището е регистриран учебен център за обучение и придобиване на правоспособност за управление на МПС. Обучението се извежда по 11 учебни плана, като теоретичното се осъществява в 32 учебни кабинета и лаборатории, а практическото - в УОС на училището върху 1100 дка. собствена обработваема площ. От 2018 година гимназията е обявена за иновативна и работи по три иновации.

ПГАТ е член на мрежата „Еразъм“. В областта на европейската и международната мобилност и сътрудничество ПГАТ „Ц.Церковски“ има 21 успешно реализирани проекти за мобилност в страни членки на Европейският съюз както следва:

1. 2008 Леонардо да Винчи 2008-1-BG1-LEO01-00368 „За успеха си утре се готвим от днес“
2. 2009 Леонардо да Винчи 2009-1-BG1-LEO03-01835 „Конкурентноспособни в туристическия бранш“
3. 2009 Леонардо да Винчи 2009-1-BG1-LEO01-01770 „За равни възможности в обединена Европа“
4. 2010 Леонардо да Винчи 2010-1-BG1-LEO01-03361 „Живеем заедно-да учим заедно“
5. 2010 Леонардо да Винчи 2010-1-BG1-LEO01-03360 "Алтернативния туризъм предизвикателство към младия предприемач"
6. 2011 Леонардо да Винчи 2011-1-BG1-LEO01-04749 "Европейски измерения в моята професия"
7. 2012 Леонардо да Винчи 2012-1-BG1-LEO0-06774 „Заедно можем да бъдем по-силни и съзидателни - да превърнем ученето във възможност!“
8. 2013 Леонардо да Винчи 2012-1-BG1LEO01-06774 „Европейски стандарти и иновации в туризма"
9. 2014 Еразъм + 2014-1-BG01-KA102-000039 „Европейския опит в областта на аграрния и селския туризъм – предпоставка за успешна реализация на пазара на труда“
10. 2015 Еразъм + №2015-1-BG01-KA102-014164 „Да успяваме заедно“
11. 2016 Еразъм +2016-1-BG01-KA102-022976 „Европейски практики и иновации в моята професия“
12. 2017 Еразъм + №2017-1-BG01-KA102-035671 „ За моята успешна реализация на пазара на труда“
13. 2018 Еразъм + 2018-1-BG01-KA102-047075 „Да превърнем ученето във възможност“

14. 2019 Еразъм + 2019- 1-BG01-KA102-061355,,Ключ към успеха“

15. 2020 Еразъм + 2020-1-BG01-KA102 -1C344D42-,,Заедно можем повече“

16. 2020-1-CZ01-KA201-078434 "4G дидактически хапчета

17. 2021-1-BG01-KA122-SCH-000030602 - „Заедно за нашите деца – иновативни подходи за толерантно общуване”

18. 2021-1-BG01-KA122-VET-000035484 - „Европейски стандарти и иновации в моята професия – ключ за успешната ми реализация на пазара на труда”

19. 2021-1-ES01-KA220-SCH-000029410 - "Smart § Cooperative Skills - договор за партньорство между координатора и партньора“

20. 2022-1-BG01-KA121-VET-000055739 - „Европейски стандарти и иновации в моята професия – ключ за успешната ми реализация на пазара на труда”

21. 2022-1-BG01-KA121-SCH-000055885 - "Дигитални иновации в класната стая“

Най-важните нужди и предизвикателства пред които е изправена нашата гимназия за учителите са:

- да придобият нови техники и механизми за усвояване на процедури за толерантно общуване,
- да повишат уменията и компетенциите в разпознаване и

превенция на агресията и тормоза

- да придобият знания за прилагане на училищното посредничество при мирното решаване на конфликти.

- имат потребност от получаване на иновативни знания и психологически компетенции за работа с деца в неравностойно положение и СОП.

С участието си в 8 дневното обучение учителите добиха умения за въздействие върху мотивацията на учениците, за решаване на проблеми чрез диалог. Толерантността и емпатията са важен фактор за социализацията и успешно интегриране на личността. И в тази връзка, една от най-важните задачи, която стои пред училището е - формиране у подрастващото поколение на умения за разбиране и приемане на другия. Реализираната мобилност даде златна възможност на участниците в нея да разширят кръгозора и знанията си в различни области. Чрез педагогически подходи учителите обучават учениците да изграждат взаимоотношения, на сътрудничество, взаимно разбиране и готовност за приемане на другите с техните възгледи, привички, нрави и особености с уважение, любов и човешина. Обучението им помогна да развият своите практически умения, свързани с взаимодействието с ученици и родители, за разпределяне на отговорностите, задълженията и дейностите за опазване на детската креативност. Мултиплицираният ефект от разпространения опит превърна учебния процес в модерен, динамичен, привличащ и провокиращ. Интегриране на наученото по време на мобилността доведе до по-ефективно и целенасочено провеждане на модерно обучение, отговарящо на европейските стандарти - забавно, интерактивно, гарантиращо усвояване на трайни знания и умения. Учителите развиха и обогатиха своите педагогически компетентности. Реализирайки европейски мобилности, повишиха мотивацията си за прилагане на ИКТ в образованието и на европейски инструменти за въздействие върху проблемното поведение на учениците.

Дейности

Всички планирани дейности бяха подчинени на основното цел на проекта. Успешното реализиране на проекта за образователна мобилност се осъществи чрез изпълнение на следните дейности:

- Стартиране на проекта с рекламна кампания;
- Предварителна подготовка и процедура на подбор на участниците;
- Сключване на споразумения с партньори и участници;
- Подготовка за провеждане на мобилността – договори, финансови и логистични дейности.
- Педагогическа и културна подготовка на участниците. По време на курсовете участниците в проекта бяха запознати с широка гама от казуси и тяхното решение.
- Осъществяване на мобилността в Испания чрез осигуряване на подходяща работна програма;
- Подкрепа на участниците за адаптирането им в новата социална и професионална среда;
- Отчитане на постигнатото;

Видовете дейности избрахме след като идентифицирахме дефицитите на учителите за превенция на проблемното поведение, кибертормоза и механизми за въвеждане на училищни медиатори.

Констатирахме, че курсът ще им помогне да развият своите практически умения, свързани с взаимодействие с ученици и родители, за разпределяне на отговорностите, задълженията и дейностите по опазване и развиване на детската креативност.

При подбора на дейностите се ръководихме от Ръководството по програма Еразъм.

Практически уредби

Партньорът избрахме при подготовката на проекта за мобилност по програма Еразъм+ . С него сме си партнирали по два проекта за учаци и персонал в ПОО по програма Еразъм+.

Изпълнени бяха всички искания от наша страна, работната програма беше стриктно спазена, удовлетворени бяхме от постигнатите резултати. Чрез кореспонденция партньорът беше запознат с потребностите и конкретните нужди за реализиране на дейностите по проекта. Обсъдихме отговорностите, задълженията и периода за реализиране на мобилността. В отговор на отправената от нас молба, партньорската организация ни предостави: писмо за намерения и програми за практика и културна подготовка. След обсъждане на няколко предложения и различни варианти беше изработена програма за периода на мобилност удовлетворяващи и двете страни – изпращаща и приемаща. В резултат на проведените мобилности ПГАТ „Цанко Церковски“ осъществява социални контакти с цел съвместна дейност, както с партньори в чужбина, така и с училища в България провели мобилност в страни членки на Европейския съюз.

Основни принципи

При подбора на ползватели ПГАТ спазва принципите на приобщаване и многообразие във всички аспекти на своята проектна дейност, като гарантира справедливи и равни условия за всички участници. Критериите за подбор бяха формулирани така, че изключваха всякаква форма на дискриминация по пол, етническа принадлежност и социален статус. Даде се равен достъп на всеки учител и се осигури прозрачност и обективност при избора на най-подходящите участници. Подборът се извърши от комисия, определена със заповед на директора. Той беше справедлив, прозрачен, съгласуван и документиран - достъпен за всички желаещи да участват в мобилността. Комисията по подбор попълни за всеки участник оценъчна карта и изготви протокол за резултатите от класирането.

Учителите подписаха Споразумение за обучение с което се определи договорената програма на обучение. Към него приложихме и Ангажимент за качество относно правата и задълженията на участниците в мобилността, изпращащата и приемащата организации.

Пътуването се извърши със самолет и беше организирано от нас. При договаряне с партньора по въпроси свързани с мобилността стана ясно, че ще се налага ежедневно придвижване до училища в различни населени места и за това ще се наложи да се ползва обществен транспорт.

Преди отпътуването и провеждане на обучението бяха сключени всички необходими застраховки. Всички участници притежаваха европейска здравноосигурителна карта - документ, въз основа на който при престоя в съответната държава, могат да ползват спешна и неотложна здравна помощ.

Изпращащата организация ПГАТ „Цанко Церковски“ сключи застраховка „Злополука и помощ при пътуване“.

Настаняването и храненето бяха грижа на приемащата страна. За сигурността на ползвателите в Испания ангажимент имаха и двамата партньори. За решаването на практическите и логистични задачи отговорен беше екип в състав: ръководител, координатор, финансово отговорно лице, технически сътрудник.

Ръководител на проекта беше г-жа Миглена Желязкова /директор на гимназията/. Тя отговаряше за цялостната организация на проекта, спазване на основните цели; разпределяше задачите и упражняваше контрол по изпълнението им; подписва договорите с ЦРЧР, осъществява мониторинг. Координатор на проекта беше г-жа Даринка Иванова /педагогически съветник/: организираше пряката оперативна дейност по проекта; участва в разпространението на резултатите от дейностите. Счетоводител: г-н Тихомир Данев /главен счетоводител/ - извършва счетоводната отчетност, осъществява контрол върху разходите, съблюдава спазването на приетия бюджет, прави необходимите разплащания и следи за правилното оформяне и съхраняване на финансовите документи. Техническо лице – Яница Събева – отговаряше за събиране на мотивационните писма, молби за участие в подбор; отговаря за архивиране и съхраняване на документацията по проекта; осъществява връзка с участниците в мобилността.

Използваме в максимална степен дигитални инструменти и онлайн платформите за да поддържаме непрекъсната връзка с партньора. Съвместно работим по проект - Strategic Partnerships for school education (KA201) - 4G Didactic pills.

Използваме цифрови инструменти и методи за учене, за да допълним дейностите си, свързани с физическата мобилност и да подобрим сътрудничеството с партньорските организации.

Резултати

За да интегрираме резултатите от реализираните дейности за мобилност в редовната работа на гимназията извършихме следното:

1. Провеждаме по-ефективно и целенасочено модерно обучение, отговарящо на европейските стандарти.
2. Прилагаме нови технологии и умения в сътрудничество и правилна комуникация в класната стая.
3. Надградихме способността в разпознаването на агресията, техники за справяне с проблемното поведение, модели на взаимодействие със заинтересованите страни.
4. Прилагаме наученото в учителската си практика и споделяме с останалите членове на колектива - нови умения за справяне с агресията, нови умения за мотивиране на учениците, подобрени умения за системна работа в екип.
5. За учениците като косвени участници това донесе - интересно обучение, партньорство с учителите, личностна подкрепа, по-висока мотивация за учене, намаляване на броя на отсъствията и намаляване на агресията в училище.
6. Родители получиха удовлетвореност от избора на училище, а местния бизнес - по-висококвалифицирана и мотивирана работна ръка с настройка за учене през целия живот.
7. Училището повиши качеството на обучение и приложи иновативен подход за справяне с агресията, което ще допринесе за издигане на имиджа му като едно иновативно училище.

Популяризиране на проекта

При разпространение на резултатите се стремим да бъдем креативни, защото добре планираните и изпълнени дейности гарантират по-голяма устойчивост на резултатите. Всички постижения и материали, които са разработени по време на проекта са публично достъпни. Това осигурява тяхното разпространение и дава възможност за получаване на непрекъсната обратна връзка.

Участниците споделят своя опит в или извън ПГАТ, чрез:

1. Изготвихме рекламни брошури за популяризиране дейността по проекта.

2. Изработихме наръчник в който описваме целите и дейностите по проекта, толерантността и тормоза в училище.

3. Публикувахме в училищния вестник, в сайта на училището и във фейсбук профила му информация за изпълнението на проектните дейности, резултатите от мобилността и възможностите, които предлага програмата и европейската добавена стойност на дейностите, подпомагани по „Еразъм+“.

4. За да признае публично финансирането от Европейския съюз, засвидетелствахме подкрепата, получена от Европейския съюз, чрез поставяне на информационна табела, че училището работи по проект финансиран от ЕС чрез програма „Еразъм+“.

5. При изпълнение на дейностите използваме логото на ЕС и текст „Финансиран съвместно от ЕС“.

Заклучение

Наученото по време на мобилността доведе до по- ефективно и целенасочено провеждане на модерно обучение, отговарящо на европейските стандарти. Придобитите знания и умения, повишиха нивото на компетенции за прилагане на нови технологии и умения в сътрудничество и правилна комуникация в класната стая. Трансформират се различни стратегии за обучение чрез активно учене, надградена е способността на участниците да предизвикват промени и умението им да поддържат новостите, породени от опита по време на обучението. Ползвателите придобиха нов личен опит и знания в разпознаването на бъдещата агресия, техники за справяне с проблемното поведение, модели на взаимодействие със заинтересованите страни. Участието на им в обучението повиши тяхната самооценка, мотивира ги да прилагат наученото в учителската си практика, както и да го споделят с останалите членове на колектива - нови умения за справяне с агресията, нови умения за мотивиране на учениците, подобрени умения за системна работа в екип. Чрез участието си в проекта те се запознаха с водещи европейски иновационни технологии, което допринесе за повишаване на техния професионализъм и възможности за въвеждане, практикуване и развитие на нови добри практики. Мултиплицираният ефект от разпространения опит превърна учебният процес в модерен, динамичен, привличащ и провокиращ.

За учениците като косвени участници това донесе - интересно обучение, партньорство с учителите, личностна подкрепа, по-висока мотивация за учене, намаляване на броя на отсъствията и намаляване на агресията в училище.

Родители получиха удовлетвореност от избора на училище. С реализирането на настоящия проект училището повиши качеството на обучение и приложи иновативен подход за справяне с агресията, което ще допринесе за издигане на имиджа му като едно иновативно училище.

Глава втора Толерантност

Думата толерантност е термин, който означава търпимост. Проявата на толерантност не означава безразличие, търпимост към социалната неправда, отказ от собствените убеждения или отстъпка от собствените позиции под чужд натиск. Толерантността е морална стойност. В този смисъл тя е признаване на разликите, присъщи на човешката природа, разнообразието от култури, религии или начини на поведение. Някои смятат толерантността за основна ценност за хармонично мирно съжителство. Тя е в основата на добрите отношения между хората от различни култури, вероизповедания, раси и начин на живот. Тя е основна нагласа на живот в обществото.

Толерантност – това е милосърдие.

Толерантност – това е добродушие.

Толерантност – това е състрадание.

Толерантност – това е уважение.

Толерантност – това е приятелство.

Толерантност – това е търпение.

Принципи на толерантността:

- Лесно е да мразиш, трудно е да обичаш.
- Един за всички, всички за един!
- Рамките ограничават човешкия дух.
- Ако търсиш доброто в другите, ще го намериш и в себе си.
- Не издигай стени!
- Търпение, доброжелателност, разбиране.
- Не бъди безразличен!
- Обичай!
- Старай се да си искрен, добронамерен, съдържан, отстъпчив!

За да има толерантност – трябва да има знания, откритост, общуване и свобода на мисълта, съвестта и убежденията. Толерантност – това е хармония в многообразието. Това не е само морален дълг, но и политическа и правна потребност.

Нетърпимостта е противоположното на толерантността. На нетърпимостта се противодейства чрез възпитание в дух на толерантност. „Възпитанието в дух на толерантност започва с обучаването на хората на това, в какво се състоят техните общи права и свободи, за да се осигури осъществяването на тези права, и с поощрение на стремежа към защита на правата на другите“

Многообразието в света ни учи да сме толерантни, показва ни колко е пъстър животът и колко много и различни начини има, за да изразим себе си. Независимо от това къде живеем, каква религия изповядваме, какво увреждане имаме, ние искаме да споделим с другите нашия свят, нашите ценности. Съпричастни и толерантни сме, ако не отблъснем този опит, ако подадем ръка за поздрав и приемем чуждото послание.

Какво е присъщо на:

- толерантният човек (Т)

- нетолерантният (Н)

1. Познание за себе си

Т: Адекватно преценя себе си и обкръжаващите. Способен е да бъде самокритичен, старее се да се ориентира в проблемите си, в собствените си достойнства и недостатъци.

Н: Забелязва предимно достойнствата си, а на околните – недостатъците, за които има обвинително мнение.

2. Защитеност

Т: Уверен е в себе си, не се съмнява, че ще се справи с всяка възникнала ситуация или задача.

Н: Страхува се от социалното си обкръжение и от себе си – във всичко вижда опасност.

3. Отговорност

Т: Не прехвърля отговорността върху другите, сам отговаря за постъпките си.

Н: Смята, че случващите се събития не зависят от него и следователно не е отговорен за случващото се около него. Безпричинно подозира, че околните му вредят.

4. Потребност в определяне

Т: Стреми се към работа, творчество, самореализация.

Н: Склонен е да се поставя на втори план – „нека да бъде някой друг, само да не съм аз...“

5. Чувство за хумор

Т: Винаги реагира на шеги, способен е да се надсмива над себе си.

Н: Апатично или мрачно възприема хумора. Раздразнено реагира дори на безобидните шеги по свой адрес.

6. Авторитаризъм

Т: Предпочита демократичните отношения.

Н: Предпочита твърдата власт.

Видове толерантност:

– **Социална толерантност** – когато толерантният човек може да приеме различни от установените норми, мнения или поведения в социалната среда, дори да са в разрез с неговите морални принципи.

– **Религиозна толерантност** – различни религии и вярвания могат да съществуват без конфликт помежду си. Поощрява се диалогът между различните религии, за да се осигури хармонично съжителство.

– **Политическа толерантност** – различията на интереси и мнения в политиката е огромно, именно затова трябва да се зачитат различните политически възгледи и гледни точки

– **Расова и етническа толерантност** – в света все още съществува расова дискриминация и дори вярата, че някои раси и нации са богоизбрани. Расовата и етническата толерантност приканват към зачитане на правата на всички раси и етноси и уважение към тяхната история и култура

Правила за толерантно общуване:

- Уважавай събеседника си. Стреми се да бъдеш учтив;
- Старай се да разбираш за какво говорят другите;
- Отстоявай собственото си мнение тактично;
- Търси най-точните аргументи;
- Бъди справедлив;
- Признавай правото на другия;
- Изслушвай, не прекъсвай събеседника.

Измеренията на насилието между децата

Всяка постъпка, чрез която един човек може да навреди на друг човек е **НАСИЛИЕ**. Няма значение дали някой те удря, или само заплашва, този някой нарушава основните ти права като човек, накърнява достойнството ти и руши доверието ти към другите.

НАСИЛИЕТО Е ПРЕСТЪПЛЕНИЕ. То причинява болка, нарушава спокойствието ти и отнема щастието ти, без някой да те пита дали си съгласен. Не винаги човекът, който може да те нарани е непознат и безразличен за теб. Това, че някой е твой роднина или близък, не му дава правото да те наранява. С тази постъпка той също става престъпник.

Насилието между учениците в училище обхваща широк спектър от прояви. То е явление със сериозни размери и оставя дълготрайни последици върху психичното здраве и поведението както на учениците, които търпят насилие, така и на онези, които го извършват. Последиците от насилието в училище са особено тежки и продължителни и силно привличат общественото внимание.

ТОРМОЗЪТ е форма на насилие, която се определя като сбор от съзнателни негативни постъпки, насочени към един и същ ученик от страна на един ученик или група ученици.

Ключови в разбирането за тормоза са следите характеристики:

1. Повтаря се многократно във времето, а не е еднократен и изолиран акт на агресия.
2. Той е злонамерена проява, която има за цел да нарани или унижи ученик;
3. Извършва се от позиция на силата, като едната страна използва доминиращата си позиция за да нарани другата физически или психически, да я унизи или изолира от социалния живот;

Тормозът може да бъде:

- **реален** - преки нападения (удряне, заплаха, принуда, дразнене, подигравка, наричане с обидни прякори, сексуални забележки, открадване или повреждане на лични вещи)

- **виртуален** – непряк - (разпространяване на слухове или насърчаване на другите да отхвърлят или изключат някого от приятелската среда).

Проявите на тормоз най-общо могат да бъдат разделени на следните основни групи:

Физически тормоз - блъскане, щипане, разрушаване, удряне, нанасяне на болка, спъване, затваряне в някое помещение;

Вербален тормоз - словесни изрази, които имат за цел унижат и оскърбят ученика на база раса, пол, религия, сексуалност, увреждане или друго, с което се подчертава различие от останалите.

Психичен тормоз - подмятане, подиграване, закачане, омаловажаване, заплахи, изнудване, повреждане на имущество, кражба на вещи, заплашителни погледи, неприятелско следене;

Социален тормоз - избягване, игнориране, изключване от дейността, одумване и разпространение на злобни слухове, натиск върху другите да не влизат в приятелски отношения с учениците, изолиране.

Сексуален тормоз – представлява всяка форма на поведение със сексуален характер, имащо за цел да накърнява достойнството на лицето. Включва подигравки със сексуално значение, неподходящо докосване, бележки и надписи със сексуално съдържание и т.н. до по-екстремни форми на нападане и насилие.

Виртуален /Кибертормоз/ - обидни, заплашителни и подигравателни текстови съобщения по мобилен телефон, електронните средства за комуникация или в социалните мрежи, разпространяване на материали, които уронват достойнството на ученика или го унижават: снимането с мобилен телефон и свободното разпространяване на снимки или видеозапис в интернет или по други канали без негово съгласие, кражба на самоличност, разпространение на слухове в социалните мрежи др.

Един от признаците, че ученик може би е жертва на кибертормоз, е рязката смяна на настроението и поведението му при използване на интернет или при получаване на обаждане по мобилен телефон – например ученика става мълчалив и боязлив.

Физическият тормоз е формата, която възрастните най-често забелязват и затова често мерките за справяне обикновено са насочени именно към нея. Психическият и социалният тормоз по-трудно могат да бъдат установени, тъй като те не са така видими, а и учениците от своя страна нямат нагласата да споделят с възрастните за своите преживявания.

Ролите в ситуациите на тормоз могат да се разделят по следния начин:

Мъчител (агресор) – инициатор и изпълнител, който кани другите да се присъединят, лидер, който измисля нови начини за издевателство;

Помощник на мъчителя – помага с цел да получи одобрението на мъчителя, присъединява се към тормоза, когато вече е започнал;

Подкрепящ мъчителя – винаги присъства, дори да не се намесва активно; присмива се на жертвата, окуражава мъчителя, приканва другите да се забавляват;

Защитник на жертвата – опитва се да каже на другите да спрат, вика за помощ, защитава или насърчава жертвата;

Страничен наблюдател – стои настрана, преструва се, че не забелязва, не взема страна и не прави нищо;

Жертва – обект на тормоза.

Има и малка група ученици, които са едновременно и насилници и насилвани. Обикновено такива ученици са тормозени от някой „по-силен”, а те реагират като тормозят някой по-слаб от тях.

Признаци за разпознаване на видовете тормоз.

Тормозът е деструктивен и опасен вид насилие. Усилията за справянето му в училище трябва да бъдат насочени към всички проявления на това явление, а не само към неговите физически форми.

Разпознаването на физическото насилие включва следните физически и поведенчески показатели:

- различни по вид и цвят натъртвания, включително синини, постоянни или чести червени петна, включително от пръсти, насинени очи, следи от ухапване;

- неправдоподобни или объркани обяснения за травмите, включително едносрични отговори;

- безпокойство и крайности в поведението - от агресивност до пасивност;

- лоша представа за себе си - учениците смятат, че са заслужили насилието;

- прекалена отстъпчивост на ученика и оставяне без протест да се прави каквото и да било с него;

- влошаване на здравословното състояние, което включва прилошавания, главоболие, отпадналост;

- влошаване на успеха от обучението и чести отсъствия от училище;

- чести отсъствия от определени часове, например физическо възпитание и спорт;

Разпознаването на психическото насилие включва следните физически и поведенчески показатели:

- ученика може да стане затворен и изолиран, да не желае да контактува с връстниците си;

- агресивно поведение, насочено към привличане на вниманието, упорито непослушание, самонараняване;

- внезапни избухвания, които са необичайни за възрастта или за нивото на развитие на ученика;

- бягане и криене, включително зачестили бягства от училище;
- загуба на доверие, неучастие в общите занимания в училище, ниска самооценка;
- употреба на алкохол, медикаменти, самозанемаряване (постоянно обличане на едни същи дрехи или отказ да срества косата си);
- психосоматични симптоми.

Разпознаването на сексуалното насилие включва както изброената по-горе симптоматика, така и различни прояви на сексуализирано поведение (имитация на сексуален акт, разголване, използване на език, свързан със сексуални действия и т.н., които са нехарактерни за съответната възрастова група деца).

НАСОКИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ

1. Разпознаване на тормоза от страна на учителя.
2. Прекратяване на ситуация на тормоз.
3. Подход за възстановяване на щетата.
4. Действия при тежък инцидент или при повторна ситуация на насилие или тормоз.
5. Насочване на ученика и неговите родители към програми и услуги в общността.

Намесата на възрастните и справянето със ситуации на тормоз е част от цялостната политика на училището. Важно е да не бъдат омаловажавани първите прояви на влошаване на отношенията между учениците и още при най-малките съмнения за тормоз да се предотврати и да се изпрати ясно послание, че такова поведение няма да бъде толерирано. Вниманието трябва да бъде насочено както към

проявите на физически тормоз, така и към неговите социални и психологически измерения.

1. Разпознаване на тормоза от страна на учителя

По-голямата част от ситуациите на тормоз могат да бъдат овладени от учителите. Всяка намеса изисква внимателна преценка на ситуацията и нейната тежест. На първо място важно е да се разграничат случаите, в които не се касае за тормоз, а само за игра или приятелско премерване на силите между учениците. За целта е необходимо да се наблюдава поведението им, включително и на тези, които само присъстват без активно да участват. Следното би могло да помогне за правилна оценка на ситуацията:

- ако учениците се закачат, бутат или блъскат или си разменят шеги, като при това се смеят, разменят си ролите и позициите и никое от тях няма видимо доминиращо положение, а околните не им обръщат особено внимание, то най-вероятно става дума за игра;

- ако един от учениците е видимо напрегнат, не се усмихва, опитва се да се махне, ако ролите не се сменят, а другият ученик е в постоянно доминираща позиция и това поведение привлича вниманието на околните, то най-вероятно става дума за тормоз;

- когато се касае просто за приятелска игра, учителят може да се намеси, за да предупреди учениците да внимават да не се наранят. Ако обаче наблюдаваното поведение може да бъде определено като тормоз е необходимо да се предприемат съответните стъпки, описани в механизма.

2. Прекратяване на ситуация на тормоз:

Задължение на всеки учител е да се намеси, за да прекрати ситуация на тормоз, на която е станал свидетел или за която е получил сигнал (от ученик, родител или служител от училището):

- в случай на физически тормоз учениците трябва да бъдат разделени и да се прекрати физическият контакт между тях незабавно;

- не трябва веднага да се разпитва за случилото се, да се обсъждат причините за насилието или да се изяснява ситуацията. Това може да се случи на по-късен етап. Важното е учителят ясно да обяви пред всички, че това е насилие и то е недопустимо поведение. В този момент не е добре да се разпитва ученика, който е потърпевш, особено в присъствието на ученика нанесъл тормоза и на други ученици, защото това може да урони неговото достойнство. Фокусът на интервенцията трябва да бъде насочен към учителите-свидетели на тормоза, а не към участниците в ситуацията на насилие;

- когато става въпрос за първа проява, която не е тежка по отношение на нанесената вреда, може да се приложи подходът за възстановяване на щетата или да се наложи друга предварително съгласувана мярка.

3. Подход за възстановяване на щетата

Подходът за възстановяване на щетата се основава на принципа, че „всяка щета, нанесена на друг, трябва да бъде възстановена“ и включва съответните действия в тази посока. Важно е преди да се прилага подходът да бъде предварително съгласуван с цялата училищна общност, включително и с децата, и да бъде част от политиката на училището.

Възстановяване на щетата е принцип, който предполага, че хората правят грешки. Грешките следва да бъдат поправени, като същевременно не се налагат наказания. Този принцип подчертава поемането на отговорност за неприемливо поведение и за позитивно решаване на проблема. Подходът за възстановяване на щетите изисква време и по-задълбочен разговор с ученика, който е извършил

насилие, за да разбере какви са последствията от неговата постъпка. Най-добре е този подход да се приложи от класния ръководител или педагогическия съветник. Важно е учителят със спокоен и умерен тон, както и с държанието си, да покаже ясно, че проблемът е в начина на поведение, а не в личността на самия ученик, и че се действа с оглед отново да се възстановят ценностите, към които цялото училище се придържа, а не за да бъде наказан:

- като първа стъпка класният ръководител изслушва ученика извършил насилието. Не е желателно той да се изслушва съвместно с потърпевшия ученик;

- ключов момент е, че класният ръководител разговаря с ученика, но ученикът сам предлага как ще поправи грешката си, с което отново ще се възстанови нарушената ценност. С това негово предложение трябва да се съгласи и ученикът, който е бил потърпевш от тормоза.

- след изясняване на ситуацията и постигане на договореност, класният ръководител за определен период от време проследява поведението на учениците и дава обратна връзка.

Педагогическият съветник или училищният психолог също може да подпомогне работата на учителя като наблюдава ученика във взаимоотношенията му с другите и даде насоки за действията и мерките, които учителят да предприема при необходимост;

4. Действия при тежък инцидент или при повторна ситуация на насилие или тормоз

Класификация на формите на тормоз и предприемане на съответни действия:

- при тежки инциденти се препоръчва работа в групов формат (например работа с целия клас), като кризисна интервенция е от минимум 45 минути до 1 час и 30 мин. в определени рамки – затворено пространство, в което участниците не допускат нови лица. Най-подходящо е тази интервенция да бъде извършвана от училищния психолог или педагогическия съветник, а при липсата на специалист да се обърнат веднага към мобилната група или специалист от услуга в общността. Честа спонтанна реакция на възрастните е заставането на страната на „жертвата” и наказване на „насилника”. Ключово при интервенцията на възрастните е приемането на разбирането, че ученика, обект на тормоз, не се нуждае от състрадание, а ученика, извършител на тормоз, не се нуждае от наказание, особено което го унижава, а от разбиране и емпатия (съпреживяване), за да може той да развие това чувство към другите. Липсата на емпатия е една от основните причини, поради която се упражнява тормоз;

- работата с ученици, които са обект на тормоз, трябва да бъде насочена към формиране на умения за справяне с подобно поведение. Важно е класният ръководител да поговори с ученика, по възможност още същия ден (или веднага след като е разбрал за случая, ако се касае за ситуация, за която е научил случайно) и да разбере какво точно се е случило. Ако е необходимо отделни факти могат допълнително и дискретно да бъдат проучени;

- погрешно е открито и публично пред другите ученици да се оказва подкрепа на потърпевшия ученик, защото това допълнително ще урони достойнството му пред неговите връстниците. При този първи разговор е важно да се предложи на ученика подкрепа, като се разговаря с него какво точно ще му помогне да се почувства сигурно;

- необходимо е да се подчертае поверителността на разговора, като се спомене кои ще бъдат уведомени за случилото се;
- ученика трябва да почувства доверие и сигурност за споделяне, което е особено важно ако насилието се повтори. Може да му се предложи да поговори с училищния психолог;
- не е препоръчително да се прави среща между ученика, върху който е упражнено насилието, и ученика, който е извършил насилието, с цел да се помирят и да се разберат. Такива срещи могат да доведат до неблагоприятни последици;
- наблюдение на ученика в следващите дни, за да се уверим как се чувства и при необходимост отново да се разговаря с него;
- необходимо е да се работи с наблюдателите не само на нивото на превенцията, но и след ситуация на тормоз;
- не се отстраняват наблюдателите, когато се прекратява или управлява ситуация на тормоз, като всички, които са били там, следва да видят какво се прави съгласно правилата на училището;
- валидират се правилата и етиката на поведението и се подкрепят тези, които са се намесили в защита ценностите на училището. На останалите се споделя очакването да направят същото, ако се случи в бъдеще;
- насърчава се убеждение за отговори на насилието с думи, търсене на помощ и съобщаване за случая. Насърчаване за грижа спрямо тормозения ученик. При преценка ученика може да бъде насочен към услуги в общността.

5. Насочване на ученика и неговите родители към програми и услуги в общността

Насочването към консултация и психологическа работа следва да се осъществява от психолога, педагогическия съветник или ако няма такъв – от класния ръководител. Насочващият трябва да е запознат с услугите в общността и да даде пълна и конкретна информация на родителите за възможните услуги и програми – къде може да се консултират, колко струват консултациите, какво представляват консултациите, какъв е метода на работа.

Важно е насочването да се направи конкретно и с грижа, за да могат родителите и детето да се възползват, а не да го приемат като мярка за наказание.

Действие в случаи на дискриминация, насилие или риск за живота и здравето на ученици и служители

- Уведомяване на Директора на училището в случай на дискриминация, насилие или риск за живота и здравето на ученици и служители на ПГАТ „Цанко Церковски“;
- Уведомяване на родители и близки;
- Консултация с педагогическия съветник или медицинския служител на училището, ако случаят изисква медицинска намеса;
- Уведомяване и на другите институции / Социални грижи, ОЗД, ДПС/, ако случаят налага това;
- Разглеждане на инцидента в заседание в съответната Училищна комисия, ако е постъпила устна и в последствие писмена жалба за това;
- Излизане със становище пред Директора на училището и засегнатите страни;
- Подкрепа на семейството и класа при необходимост;
- Конфиденциалност на случаите.

ПЪРВО НИВО ниско нарушаване на правилата	ВТОРО НИВО повтаряне на едни и същи нарушения на правилата	ТРЕТО НИВО Злоупотреба със сила и опасност за живота и здравето на участниците
Откриване на ситуацията на тормоз. Определяне на нивото.	Откриване на ситуацията на тормоз. Определяне на нивото.	Откриване на ситуацията на тормоз. Определяне на нивото.
Прекратяване на ситуацията и успокояване на участниците.	Прекратяване на ситуацията и успокояване на участниците.	Прекратяване на ситуацията и успокояване на участниците.
Уведомяване на класен ръководител и педагогически съветник.	Уведомяване на класен ръководител и педагогически съветник.	Уведомяване на класен ръководител и педагогически съветник.
Намиране на решение удовлетворяващо страните	Уведомяване на родител	Уведомяване на родител
Индивидуални разговори с учениците	Уведомяване на Директор	Уведомяване на Директор
Уведомяване на родител	По преценка уведомяване инспектор ДПС и ОЗД	Независно уведомяване инспектор ДПС и ОЗД
Проследяване изпълнението на предприетите мерки	Индивидуални разговори с участниците	Индивидуални разговори с участниците

Мерки предприети от УКС	Мерки предприети от УКС	Мерки предприети от УКС
Анализ на ситуацията	Индивидуална работа по случай	Интелигентна работа по случай
Проследяване изпълнението на предприетите мерки	Проследяване изпълнението на предприетите мерки	Проследяване изпълнението на предприетите мерки

